

Contractes de masoveria i altres formes d'arrendament al Berguedà dels segles XVIII i XIX

ANNA CANUDAS
GUILLEM ESCRICHE
ROGER ESCRICHE

«**E**stablir o arrendar: aquestes eren les dues opcions que podia tenir un senyor útil sobre les terres que no treballava. Mentre l'establiment representava una cessió perpètua del domini útil d'aquella terra, l'arrendament significava només una cessió temporal i preservava el domini útil de l'arrendador. La durada dels contractes d'arrendament era generalment molt curta: poques vegades superava els cinc anys.» (1) Aquesta definició explicaria d'una manera senzilla i sintètica les possibilitats que s'obrien als propietaris rurals a l'hora d'explotar les terres que no treballaven directament.

Ara bé, tot i que pugui semblar que la decisió presa per part del propietari davant d'aquestes dues opcions fós totalment definitiva i excloent, a la pràctica existien quantitat de tipus de contractes

d'arrendament que podien exigir la renda d'una quantitat fixa de diners, una quantitat fixa de fruits, o una part proporcional de la collita. Aquest darrer tipus que fa referència a una part concreta de la collita, conegut amb el nom de parceria, era el dominant.

La parceria

La parceria consistia en un contracte d'arrendament temporal de la terra a canvi d'una part de la collita. La durada habitual no solia ser superior als cinc anys, encara que variava segons els casos, amb la possibilitat de renovar el contracte si convenia a ambdues parts. Molts d'aquests contractes eren privats i de vegades orals, i no passaven pel

notari, la qual cosa dificulta avui considerablement el seu estudi.

El contracte variava depenent de la inclusió o no inclusió en el document de l'habitatge per al parcer: en cas que l'arrendador hi inclogués la vivenda, es coneixia com a pacte de masoveria.

Altres formes de parceria es derivaven del tractament de terres ermes i boscanes que es preparaven per posar en conreu, i revien el nom, respectivament, de «boïga» i «eixarmada». També hi era existent la parceria pecuària en què amo i parcer es partien els caps de bestiar que aquest darrer havia engreixat. Per la seva part, cal esmentar que quan les terres arrendades eren de vinya, el contracte rebia el nom de «rabassa morta.»

La masoveria

Els contractes de masoveria variaven d'una comarca a una altra i fins i tot segons el propietari, però naixien d'un mateix patró. Dins d'aquests apartats comuns que el formarien trobem:

a) *Parts dels fruits.* L'habitual a la majoria de contractes berguedans que hem trobat era que el parcer entregués la meitat de la collita de gra, en havent posat l'amo la meitat de la llavor. Aquesta modalitat era també molt freqüent al Bages, tot i que en Llorenç Ferrer (2) exposa que en aquella zona era més corrent que el masover entregués tan sols una cinquena o quarta part dels grans però que hi posés també tota la llavor necessària.

En aquest sentit, apareixen al Berguedà pactes similars com el que es va fer a Puig-reig l'any 1764 entre Pau Guixaró, propietari, i Jaume Canals i Segimon Escaler, de Casserres, segons el qual es demanava als masovers només un quart dels grans, mentre que aquests hi havien de posar tota la llavor.

Casa pairal amb una masoveria al costat. Vilardaga (Sagàs)

M. ROVIRA

A la zona de Girona, segons ha estudiat Rosa Congost (3), la forma habitual de contracte era que el masover entregués un terç de la collita.

Pel que fa referència a la resta dels fruits (all, cebes, llegums, patates, naps...), malgrat que sembla que al Bages el masover n'entregava la meitat a l'amo i que creiem que al Berguedà aquest tipus de pactes es produïen d'una forma molt semblant, hem trobat diversos contractes de masoveria on els punts específics sobre aquests fruits eren diferents.

Un exemple serien els pactes de masoveria que es varen fer al mas Raurell, situat a la Quar, on s'especificava que els alls, les cebes, les carabasses, els naps, i els trumfos, si eren per consum familiar o pels porcs, corresponien íntegrament al masover, tot i que, si aquest es venia algun d'aquests productes, havia d'entregar la meitat del benefici a l'amo. Els llegums i el cànem obtinguts sense llaurar la terra, és a dir, amb fangada, i el que es pogués treure de les terres de guaret, corresponien per la seva part, al masover. En canvi, si aquests productes els obtenia amb terres de llaurada, n'havia d'entregar la meitat a l'amo.

No massa lluny de la Quar, a Biure, els masovers havien d'entregar a l'amo de la casa Palau una quarta part de tot allò que es collís en el guaret.

b) Cadastres, contribucions i altres impostos. Variaven en cada cas, tot i que la tendència més seguida era la de pagar-ho a mitges entre arrendador i arrendatari. A vegades era l'amo qui pagava la contribució territorial, però la resta d'impostos es compartien, amb la tendència de carregar tot el possible sobre el masover. En altres casos eren els arrendataris els que pagaven contribucions i impostos, com per exemple en el pacte fet el 1805 entre Josep Gener, de Gargallà, i els arrendataris Valentí i Narcís Cura, de Navarcles, i Isidre Gubianes, de Manresa, pels masos de Fígols de Gargallà i Solà del Pujol de Planès. Es troben, també, pactes més detallats com al mas Raurell, de la Quar, on s'especifica que, dels pagaments extracordinaris que hi pugui haver, l'amo en pagarà dos terços si tenen un valor superior a quinze lliures anuals; en cas contrari es pagaran a mitges.

c) Censos. El pagament dels censos, molts dels quals eren d'origen medieval, corresponia a l'arrendatari. Aquests cen-

Feixes en el vessant de la muntanya.

ARXIU ÀMBIT

sos, moltes vegades eren gairebé simbòlics i podien implicar el pagament d'alguna gallina o pollastre a l'any, o fins i tot d'una simple tassa d'aigua.

d) Bestiar i herbes. Les herbes es consideraven una part independent de l'exploatació, i moltes vegades l'amo arribava a arrendar-les al propi masover. Pel que fa al bestiar, el masover sempre tenia l'obligació d'engreixar un o més porcs per a l'amo. Aquests porcs eren engreixats amb les aglans de l'heretat; en cas que l'heretat no disposés d'aglans, es pactava la manera d'engreixar els animals, i normalment l'amo es feia càrrec d'una part de les despeses. A vegades es pactaven clàusules molt específiques com en el pacte que al 1764 van fer Pau Guixaró, de Puig-reig, i els arrendataris Jaume Canals i Segimon Escaler, de Casserres, pel qual, entre altres coses, es deia que les herbes, aglans i porcs eren exclusivament pels arrendataris, que tanmateix havien de guardar deu cabres a l'amo. Un cas diferent era el dels masovers del mas de Vilarrasa, que podien engreixar els porcs que volguessin mentre en guardessin un a l'amo, i tenien les glans de franc però havien de pagar una certa quantitat de diners anualment pel sol fet de tenir els porcs.

e) El bosc i la llenya. Generalment, els amos eren molt gelosos dels seus boscos, i limitaven molt l'exploatació que en poguessin fer els masovers. De fet, solien prohibir que es tallessin arbres sense el seu

permís i només permetien al masover de fer la llenya justa per al consum familiar. A vegades, fins i tot, els documents especificaven que, conreant la terra, s'havien de respectar i deixar viure els plançons d'alzina i roure.

f) Condicions de conreu. Absolutament tots els pactes, començaven dient que el masover havia de «treballar i femar les terres a ús i costum de bon pagès». Això significava mantenir els sistemes tradicionals de conreu basats en la rotació biennal i el refús a les innovacions en aquest camp. La majoria de pactes també indicaven un seguit de feines que el masover havia de fer: posar en conreu terres ermes o boscanes, plantar anualment alguns fruiters o una determinada quantitat de ceps, dallar l'herba, tragar garbes, mantenir rases i recs, i tantes altres. També se solia imposar al masover l'obligació de treballar terres que es reservava l'amo. En aquest cas se solia deixar clar que el conreu d'aquestes terres era prioritari, i el masover fins i tot hi havia de feinejar abans que a les seves. A vegades, també s'especificava que el masover havia d'ajudar d'altres parcers en determinades feines com era el cas de la verema.

g) Durada dels contractes. Solien tenir una durada de cinc anys, però molts tenien, a la pràctica, una durada indefinida perquè incloïen una clàusula de renovació automàtica si cap d'ambdues parts no hi objectava res. També s'establí-

Vinyes subjectes al contracte de rabassa morta.

ARXIU ÀMBIT

l'obligació tant per l'arrendador com per l'arrendatari d'avisar amb un any d'antelació si volien rescindir el contracte. La curta durada de molts contractes imprimia una important mobilitat geogràfica en els masovers.

h) La residència del masover. Tots els pactes de masoveria incloïen l'obligatorietat per a l'arrendador d'habitar el mas i de mantenir-lo en bones condicions de conservació, com també totes les seves dependències. Sovint, l'amo es reservava, a més el dret de disposar amb total llibertat d'una cambra a la masoveria per quan desitgés fer-ne ús. En alguns casos excepcionals, l'arrendador es comprometia a fer front a les despeses creades per eventuais obres que es feien a la masoveria.

i) Altres clàusules. Els pactes de masoveria incloïen, a més de les clàusules que ja hem esmentat, quantitat d'altres clàusules concretes que, moltes vegades, eren específiques d'un mas i de les seves condicions. Entre aquestes altres clàusules, hi havia sovint l'obligació de pagar una certa quantitat de diners que s'anomenava adjutori a més de la part de la collita pactada.

De la gran diversitat de clàusules que es poden trobar en els contractes de masoveria, i que varien de l'un a l'altre, podem trobar l'obligació de: criar determinats animals, mantenir els animals lligats

«perquè no facin mal a les vinyes i a les oliveres», canviar el lloc de pastura dels animals en determinades èpoques de l'any segons la feina que haguessin de fer, tragar determinats productes, mantenir en condicions camins i marges, haver d'alimentar els jornalers quan treballassin a la masoveria, o cuidar les terres de l'amo amb prioritat a les seves.

Contractes a rabassa morta

La rabassa morta era un altre tipus de contracte de parceria, aplicable només al conreu de la vinya. La durada d'aquests contractes era molt ambigua, perquè es fixava per la durada de la vida dels primers ceps. Això feia quasi perpetus els pactes —almenys fins que va arribar la fil·loxera— perquè hi havia diverses tècniques que permetien allargar quasi indefinidament la vida dels ceps. Els contractes especificaven que s'havia d'entregar una part de la collita, variable d'un lloc a un altre. Les condicions i impostos es repartien entre propietari i rabassaire de tal manera que el propietari havia de pagar una part proporcional a la part dels fruits que rebia, encara que a la pràctica aquest fet era molt flexible.

Al Berguedà hem trobat un nombre força reduït de contractes a rabassa morta, perquè la vinya hi tenia una importància més aviat escassa. Un bon exemple d'aquest tipus de pacte és el que

signaren l'any 1883 el propietari Antoni R. Raurell i el rabassaire Antoni Senbassembrada i Comellas. Incloïa, entre d'altres, les següents clàusules:

Hi havia l'obligació de plantar la vinya en un període de vuit anys; calia «plantar els ceps a deu pams de distància i a quatre de fila a fila, a dos pams i mig de profunditat per igual d'amplada»; era necessari plantar ceps de bona qualitat i de determinada classe -picapoll, tarrasenda...; Antoni R. Raurell es reservava el dret de decidir per on havien de passar els camins, portar el bestiar a pasturar on li semblés de la vinya, i entrar i sortir de totes les barraques que el rabassaire pogués construir a les terres; calia cuidar la vinya a ús i costum del país; dels productes que el masover pogués treure de les terres més marginals de la vinya, n'havia d'entregar una quarta part al propietari; les contribucions les pagava l'arrendatari; totes les millores que es feien a l'explotació, quedaven per l'amo quan acabava el contracte sense necessitat que aquest indemnitzés el masover; la durada del contracte era per seixanta anys, però el propietari podia fer fora el rabassaire si aquest no complia els punts estipulats.

En d'altres documents de rabassa morta hem trobat, a més, altres clàusules que, arribant quasibé a l'anècdota, demostren el grau d'exigència i minuciositat que prenien la major part dels propietaris a l'hora de fer els tractes. Aquests havien arribat a demanar als masovers «dues càrregues de raïm bo i de gra gros» penjades a la cambra que el propietari es reservava a la masoveria per quan li vingués de gust anar-hi.

Altres contractes d'arrendament

A més dels contractes de parceria, hi havia altres formes d'arrendament de terres que no implicaven l'entrega d'una part de la collita sinó exclusivament el pagament de diners. Cal dir que aquests contractes sembla que eren força menys freqüents a jutjar per la quantitat de documents conservats avui als arxius de les masies del Berguedà. A tall d'exemple, un pacte arrodonit exclusivament amb el pagament de moneda seria el que va tenir lloc el 1806, quan Antònia d'Agulló i de Pinós i Francesc de Paula de Sentmenat, marquesos de Gironella, van arrendar a Ramon Freixa, Salvador Freixa i Francesc Arpa, de Vallcebre, di-

verses terres del terme de Fígols per quatre anys a canvi del pagament de 25.050 lliures repartides en entregues anuals de 6.262 lliures i 10 sous. El fet que els arrendadors siguin precisament nobles demostra amb escreix la necessitat de diners en metàl·lic que tenien aquest grup social per seguir el ritme de vida al qual havien estat educats; aquest estament es trobava, dins de la història agrària, immers en la plena decadència durant els segles XVIII i XIX.

Per la seva part, l'any 1878, Josep Berenguer, de Puig-reig, arrendava a Ramona Soler un tros de terra erma per fer-ne cultius. El preu qualificat pel pagament eren exclusivament 2.500 pessetes, i la durada del contracte era per quinze anys.

Conclusions

La història tradicional catalana ha volgut presentar sempre la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486), que abolia la remença i els altres «mals usos» feudals, com el punt en què el camp català va esdevenir una mena de bassa d'oli on es va consolidar una classe pagesa homogènia i relativament benestant que va esmortir els conflictes socials que van caracteritzar tota la Baixa Edat Mitjana. Creiem que aquesta visió tradicional, certament idíl·lica, en realitat vol amagar les múltiples formes d'explotació que s'exercien sobre els pagesos no propietaris, que formaven la majoria de la població. L'apropiació de la renda pagesa era l'objectiu

més cobejat per tots els grups socials: la noblesa, a través dels múltiples drets d'origen feudal que encara van conservar; l'Estat, a través d'impostos i contribucions; l'Església, a través de delmes i primícies; i la pagesia propietària mitjançant els contractes de parceria, bàsicament la masoveria i la rabassa morta.

Els contractes de parceria, com hem pogut veure, sempre són favorables als propietaris i, generalment, es presenten en pactes de curta durada, perquè, d'aquesta manera, els mateixos contractes es podien adaptar a la puja dels preus dels productes, a la demanda creixent de terres, o a qualsevol altra variació del mercat. Els canvis eren, consegüentment, en una sola direcció, i servien per millorar les condicions contractuals per als propietaris i empitjorar-les pels cultivadors. D'aquesta manera, la pagesia benestant s'enriquia i els pobres seguien sent pobres.

La insistència dels contractes a perpetuar els conreus i les tècniques tradicionals («a ús i costum de bon pagès» o «segons el costum del país») devia pràcticament impedir l'adopció de noves tècniques i la introducció de nous conreus. Aquestes dificultats per innovar, s'accentuaven per la curta durada dels contractes que mantenia als pagesos en una situació precària i de gran mobilitat que no convidava a fer millores en unes terres que segurament s'haurien de deixar al cap de poc temps. Les millores, doncs, que si que van existir, devien fer-se només en aquelles terres explotades directament pels grans propietaris (amb el benentès que qui treballava la

terra eren els jornalers). L'excepció a tot el que hem dit seria més aviat la rabassa morta, en tant que els contractes eren d'una durada difícil de fixar, però tot i això aquests van ser els tipus de pactes més conflictius, que van provocar grans tensions en el camp català fins a la Guerra Civil de 1936.

Ens trobem, en definitiva, davant d'una societat molt més complexa del que s'ha proposat habitualment, on els conflictes, encara que no eren oberts i declarats, devien ser profunds. Només l'èxode rural i l'abandó dels camps han fet que siguin pura història (4)

NOTES

1. CONGOST, Rosa: *Els propietaris i els altres*; Ed. EUMO, Vic 1990, pàg. 67.
2. FERRER, Llorenç: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (s. XVIII-XIX)*; Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987.
3. CONGOST, Rosa: opus cit.
4. Els documents utilitzats procedeixen dels arxius familiars de les masies següents: Raurell (la Quar); Palau i Gonfaus (Sagàs); Jané i Calabuig (Montmajor); Serra de Capdecosta, Prada i Lladó (Puig-reig); Ferreres (Olvan); Cal Galtà (Berga); Llomà (Malanyeu); Masot (Vallcebre).

Anna Canudas i Canudas

Guillem Escriche i Rius

Estudiants d'Història de l'Art

Roger Escriche i Rius

Estudiant de Ciències de la Informació

forn de
PASTISSERIA
FLECA
RECORDS

Queralt

Plaça de la Creu, 1 - Tel. 821 03 87

Pere II, 25

Tel. 821 31 50 - BERGA